

Міжнародні підходи до визначення поняття полікультурної
компетентності в сучасній педагогічній науці

Іванюк І.В.

Анотація. Автор звертає увагу на відсутність єдиної термінології щодо змісту поняття “полікультурна компетентність” серед зарубіжних та українських вчених. Розглядаються міжнародні підходи до визначення даного поняття та її складових. Особлива увага приділяється змісту поняття “полікультурна компетентність вчителя”.

Ключові слова: освіта, полікультурна освіта, полікультурна компетентність, багатокультурне суспільство.

Аннотация. Автор обращает внимание на отсутствие единой терминологии относительно содержания понятия поликультурная компетентность среди зарубежных и украинских ученых. Рассматриваются международные подходы к определению данного понятия и его компонентов. Особое внимание уделяется содержанию понятия “поликультурная компетентность учителя”.

Ключевые слова: образование, поликультурное образование, поликультурная компетентность, поликультурное общество.

Abstract. The author draws attention to the lack of common terminology regarding the content of the definition of "multicultural competence" among Ukrainian and foreign scientists. International approaches to the definition of the concept and its components considered. Particular attention is paid to the meaning of "multicultural competence of teachers."

Keywords: education, intercultural education, intercultural competence, multicultural society.

Актуальність. Складовими сучасного інформаційного та глобалізованого суспільства є технологічний прогрес, міжнародні засоби масової інформації, Інтернет, міжнародне співробітництво тощо. Існує багато

аспектів становлення громадянина світу, де одним з важливіших є обізнаність і розуміння щодо різноманіття та важливості всіх культур. Американський вчений Р. Хенві вважає, що “Свобода культурного самовизначення індивіда розширює його ментальні можливості, створюючи суб’єкта “громадянином світу”, який здатен вірно зрозуміти ті культурні артефакти, з якими він стикається, але які не належать до його культури. (...) людина починає краще розуміти іншу людину, “іншість” якої вже не викликає насторожу, а оцінюється як необхідна умова продуктивного діалогу” [7,с.17]. Розуміння різних культур допомагає людям адаптуватися до незнайомого середовища, жити і працювати з людьми, які належать до різних культур. Налагодження зв’язків та позитивне ставлення до інших культур, спонукає людей займати активну громадянську позицію в багатокультурному суспільстві. Таким чином, зростає потреба у подальшому впровадженні полікультурної освіти та формуванні полікультурної компетентності особистості.

Визначення проблеми. В Декларації щодо полікультурної освіти у новому європейському контексті (2003) рекомендовано розпочати дослідження понять на тему полікультурної освіти з метою пристосування термінології та чіткого визначення змісту й контексту полікультурної освіти. Ми вважаємо, що ця рекомендація досі залишається актуальною. В питанні термінології немає єдності серед зарубіжних та українських науковців та освітян щодо змісту та практичного наповнення понять, що потребує подальшого дослідження. Це безпосередньо стосується поняття “полікультурної компетентності” та її складових.

Аналіз досліджень і публікацій. Полікультурна освіта як науково-педагогічна проблема розглядається зарубіжними дослідниками: Дж. Бенкс, Ч. МкГі Бенкс, М. Беннетт, П. Горські, К. Грант, К. Леві-Штраус, Й. Ліман, В. Міттер, С. Ністо, А. Перотті, С. Рейд, Т. Рюлькер, К. Слітер, П. Тіедт та ін. Питанням формування полікультурної компетентності особистості

присвячені роботи М. Бирама, Н. Девіс, А. Ніколса, М. Ракотомена, Д. Стівенса, Е. Тейлора, А. Томаса, А.Фантіні, М. Шонхута та ін.

Дослідження українських науковців Р.Р.Аггадуліна, В.І. Вихрової, Л.О. Голік, О.А. Гриценко, Т.В. Клищенко, М.Ю. Красовицького, Л.П. Пуховської, О.В. Сухомлинської, І.Г. Тараненко та ін. присвячені вивченню зарубіжного досвіду, перспективам впровадження засад полікультурності в системі середньої освіти України.. Питанню формування полікультурної компетентності особистості у європейському освітньому просторі приділяється увага в роботах українських вчених Л.І. Воротняк, Л.А. Гончаренко, В.В. Кузьменко, М.В. Сімоненко, І.В. Соколової. В роботах російських вчених І.В. Васютенкової, Л.Ю. Данилової, О.М. Щеглової, О.Н. Щукіна розглядаються питання формування полікультурної компетентності вчителів та студентів.

Метою статті є огляд міжнародних підходів до визначення поняття полікультурної компетентності та її складових у сучасній педагогіці.

Виклад основного матеріалу. Уряди європейських країн визнають полікультурну освіту основоположним принципом, який спрямовує навчально-виховну діяльність навчальних закладів різних країн на взаємне визнання та взаємодію культур. Дослідники К. Слітер та К. Грант вважають, що полікультурна освіта охоплює п'ять основних напрямків: національність, мова, культура, клас, гендер та особливі потреби [14].

В основі терміну полікультурна освіта лежить поняття “культури”, “мультикультурності” та “полікультурного суспільства”. У британському довіднику з теорії культурної комунікації поняття “мультикультурності/мультикультуралізму” визначається як “визначення суспільства як такого, що вміщує численні відмінні, але взаємно пов’язані культурні традиції й практики, які часто асоціюються з різними етнічними компонентами цього суспільства. Із визнання суспільства мультикультурним впливають два основні наслідки:

- переосмислення уявлень про культурну цілісність суспільства, що включає відмову від спроб “інтегрувати” різні етнічні групи (...);
- переосмислення поняття культурного різноманіття: слід враховувати владні відносини, відносини домінування між різними культурними (соціальними) групами, аналізувати міжкультурні взаємини як такі між сильними (домінуючими) та слабкими (пригнобленими) культурами” [11, с.189-190].

Серед дослідників полікультурної комунікації культура розглядається як система знань, яка дозволяє людям знати як спілкуватися з людьми іншої культури та інтерпретувати їх поведінку [10].

В зарубіжній науково-дослідній літературі існує декілька визначень полікультурної компетентності та її складових. Наприклад, Е.Тейлор розглядає полікультурну компетентність як перетворюючий навчальний процес, в якому “чужий” розвиває здатність до адаптації, змінюючи його або її точку зору, щоб ефективно зрозуміти і задовольнити вимоги культури приймаючої країни [1515].

М.Шонхут пропонує визначення полікультурної компетентності як здатність “в рамках міжкультурного контексту встановити контакт у відповідний спосіб і створити умови, які є прийнятними для вільного вираження та ефективного обміну думками всіх учасників” [1313, с.103].

А.Томас визначає полікультурну компетентність як здатність “допомогти формувати процес міжкультурної взаємодії таким чином, щоб уникнути або контекстуалізувати непорозуміння, й в той же час створювати можливості для вирішення спільних проблем таким чином, щоб це було прийнятним і продуктивним для всіх учасників” [16, с.141]. Дослідник вважає, що “Полікультурна компетентність проявляється у здатності визнавати, поважати, цінити та продуктивно використовувати - у власній та інших культурних умовах і детермінантах - сприйняття, судження, відчуття та дії з метою створення взаємної адаптації, толерантності до несумісності й

розвитку синергетичних форм співпраці, життя разом й ефективних моделей орієнтації по відношенню до інтерпретації та формування світу” [16, с.143]

Це визначення підкреслює важливість доцільності та ефективності формування полікультурної компетентності в кожній людині. Воно звертає увагу на здатність особистості бути гнучким у власній поведінці в залежності від ситуації та контексту. Для дослідників різних дисциплін важливо визначити компоненти міжкультурної компетентності.

А. Фантіні розглядає полікультурну компетентність, як: “... комплекс здібностей, необхідних для ефективного і належного використання при взаємодії з іншими людьми, які лінгвістично і культурно відрізняється від самого себе” [9, с.12]. На думку дослідника, це визначення має кілька компонентів, які включають: різні характеристики; три області або домени (відносини, комунікація та співпраця); чотири виміри (знання, ставлення, навички й підвищення обізнаності); знання державної мови країни; рівні розвитку [9, с.12].

М. Ракотомена вважає полікультурну компетентність набором якостей, необхідних для успішної взаємодії в групі осіб з різними культурами, які базується на основі *знань* про культуру в цілому, власну культуру та інші культури; *можливостей*: поведінка, адаптація, управління конфліктами, ведення переговорів; *компетентностей*: гнучкість, відкритий розум, емпатія, взаємозалежність, оптимізм, терпимість; *психологічних та емоційних ресурсів*: мотивація, задоволення від ризиків, можливості управління напругою [1212].

Співробітники тренінгового центру “IKUD-Seminar”, який працює на базі Інституту інтеркультурної дидактики (Німеччина), вважають що полікультурна компетентність має три складові: *знання (когнітивні аспекти)*, що включають в себе знання мов, знання про культуру країни, про культурний вимір/ культурні стандарти/ культурні процеси, знання про етноцентризм, знання процесів міграції та інтеграції, специфічні знання про культуру та концепції культури; *здібності (емоційні/афективні аспекти)*, які

включають в свій список спостереження, обізнаність, правильне розуміння ситуації, адекватність, саморефлексію, сприйняття іноземного світогляду, здатність змінювати свої погляди на майбутнє, здатність до співчуття, гнучкість, відкритість, толерантність, чутливість; *навички (аспекти поведінки)*, які передбачають володіння стрес менеджментом, управління конфліктами, навички комунікації, вміння змінюватись, здатність інтегруватись в інше культурне середовище, вміння вирішувати критичні ситуації, невимушене спілкування, стратегії роботи з культурним шоком [5].

Особливу увагу співробітники Інституту інтеркультурної дидактики приділяють змісту полікультурній компетентності вчителя, виокремивши в ній такі складові: *полікультурна професійна компетентність*: відповідальність, професійний досвід, знання професійної інфраструктури; *полікультурна стратегічна компетентність*: організаційні навички, знання менеджменту, здатність вирішувати проблеми та приймати рішення; *полікультурна соціальна компетентність*: вміння працювати в команді, співпереживання, толерантність, навички комунікації та посередництва, здатність адаптуватися; *полікультурна індивідуальна компетентність*: сприйнятливості до навчання, вміння тримати дистанцію, розуміння двозначності стосовно толерантності, оптимістичне ставлення до життя [5]. Вчитель має обов'язково володіти іноземними мовами та вміти пояснювати полікультурні процеси, які відбуваються у власній та інших країнах. На думку співробітників Інституту інтеркультурної дидактики індивідуальна та соціальні складові полікультурної компетентності необхідні для всіх громадян сучасного європейського суспільства. Саме для освітян окремо додаються професійні та стратегічні аспекти, щоб діяти професійно в полікультурних освітніх контекстах.

На нашу думку, запропоноване вище розуміння полікультурної компетентності вчителя, є прагматичним. Ми розглядаємо це, по-перше, як *здатність визнавати і поважати вплив культурних факторів* в ситуаціях, що стосується сприйняття, оцінки, чутливості до себе і по відношенню до

інших осіб. І, по-друге, як *організацію діяльності навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах таким чином, щоб всі учасники мали змогу виразити себе в полікультурному навчальному середовищі.*

Російські дослідники пропонують своє бачення полікультурної компетентності. І.В. Васютенкова визначає полікультурну компетентність як інтегративну характеристику, що відображає здатність здійснювати політику полілінгвізму в полікультурному просторі. Дослідниця вважає полікультурну компетентність системою якостей, що допомагають орієнтуватися в культурних відносинах рідної та іншомовної країни, й забезпечують досягнення цілі виховання людини культури. В основі полікультурної компетентності особистості вона виділяє три структурні компоненти: *професійний компонент*, у складі якого розглядається культура спілкування, методична (технологічна), інформаційна та рефлексивна культури; *культурологічний компонент*, який передбачає знання й розуміння рідної, світової, іншомовної культур, культури міжкультурного спілкування та опанування культурою миру – культурою безконфліктного існування; *особистісний компонент* визначає сукупність якісних характеристик, що відображають моральну позицію, яка пронизує всі складові полікультурної компетентності [1, с.19].

Л.Ю. Данилова в структурі полікультурної компетентності особистості виділяє такі компоненти: *мотиваційно-ціннісний компонент*, який включає мотиви, цілі, ціннісні установки студента, передбачає ставлення до майбутньої професійної діяльності як до цінності, потребу студента до формування та самовиховання своєї полікультурної компетентності; прагнення до особистісного самовдосконалення; *когнітивний компонент*, який характеризує сукупність знань про культуру, сутність і способи самовиховання полікультурної компетентності; володіння іноземною мовою; здатність до систематизації та узагальнення знань; *діяльний компонент*, який передбачає наявність умінь вступати в інтеркультурну комунікацію з носіями

іншомовної культури, передавати інструментарій самопізнання й саморозвитку іншому, рефлексувати власну діяльність і поведінку; *емоційний компонент*, який визначає позитивне оцінювання педагогічних явищ з опорою на соціальні та особистісні значимі цінності, здатність сприймати внутрішній світ іншого й ототожнювати себе з ним [4, с.10].

О.М. Щеглова розглядає полікультурну компетентність як комплексну, особистісну якість, що формується в процесі професійної підготовки на основі толерантності, яка характеризується свідомістю власної багатокультурної ідентичності, що проявляється в здатності розв'язку професійних завдань конструктивної взаємодії з представниками інших культурних груп [8,с.94]. Дослідниця виділяє у структурі полікультурної компетентності майбутнього фахівця три компоненти, а саме: *когнітивний* – освоєння зразків і цінностей світової культури, у тому числі різних національних культур, культурно-історичного та соціального досвіду різних країн і народів; *ціннісно-мотиваційний*, спрямований на формування ціннісно-орієнтовної та соціально-настановної готовності студента до міжкультурної комунікації й обміну, розвиток толерантності стосовно представників інших культурних груп; *діяльнісно-поведінковий*, спрямований на розвиток здатності розв'язувати професійні завдання при взаємодії з представниками різних культурних груп [8, с.94].

Дослідження українських науковців також свідчать про різні підходи щодо визначення поняття “полікультурної компетентності”. Л.І. Воротняк визначає полікультурну компетентність як здатність людини інтегруватися в іншу культуру при збереженні взаємозв'язку з рідною мовою, культурою, яка ґрунтується на поєднанні особистісних якостей, синтезованих знаннях, уміннях і навичках позитивної міжетнічної й міжкультурної взаємодії, що в результаті сприяє безконфліктній ідентифікації особистості в багатокультурному суспільстві та її інтеграції в полікультурний світовий простір [2, с.106].

Л.А. Гончаренко та В.В. Кузьменко розглядають полікультурну компетентність як здатність особистості жити та діяти в багатокультурному суспільстві [3, с.91].

М.В. Сімоненко пропонує таке визначення “Полікультурна компетентність майбутнього вчителя – інтегративна якість особистості майбутнього фахівця, що формується в процесі навчання, та включає систему полікультурних знань, умінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, полікультурних якостей, досвіду, соціальних норм і правил поведінки, необхідних для повсякденного життя й діяльності у сучасному полікультурному суспільстві, що реалізується в здатності ефективно вирішувати завдання педагогічної діяльності в ході позитивної взаємодії із суб`єктами освітнього процесу-представниками різних культур” [6].

Погоджуючись з більшістю зазначених авторів, вважаємо за потрібне уточнити поняття “полікультурної компетентності” яка є здатністю змінити своє знання, відносини і поведінку таким чином, щоб бути відкритим і гнучким до інших культур. Полікультурна компетентність в освіті не є додатковою вимогою до професійного розвитку вчителя, вона має стати невід’ємною частиною цієї професії

Висновки.

1. Досліджуючи ретроспективу розвитку поняття “полікультурна компетентність”, вважаємо, що воно виникло у результаті розвитку інформаційного, глобалізованого, полікультурного суспільства.
2. Поняття “полікультурна компетентність” є складовою частиною полікультурної освіти.
3. В основі структури полікультурної компетентності лежать знання (іноземних мов, культури країни, процесів міграції та інтеграції, концепції культур), навички (комунікаційні, управління конфліктами, вміння вирішувати критичні ситуації, стратегії роботи з культурним шоком), здібності (спостереження, обізнаність, адекватність,

саморефлексія, здатність до співчуття, гнучкість, відкритість, толерантність).

Отже, проаналізувавши зміст поняття “полікультурна компетентність” і сучасне трактування її складових, слід визначити важливість його подальшого дослідження.

Список використаної літератури:

1. Васютенкова И.В. Развитие поликультурной компетентности учителя в условиях последипломного образования: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / И.В. Васютенкова. – СПб, 2006. – 27 с.
2. Воротняк Л.І. Особливості формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах // Вісник Житомирського державного університету (Педагогічні науки). – 2008. – № 39. – С. 105-109.
3. Гончаренко Л.А., Кузьменко В.В. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи: Навчальний посібник для студентів. – Херсон: РІПО, 2006. – 92 с.
4. Данилова Л.Ю. Формирование поликультурной компетентности студентов / Л.Ю. Данилова // Учитель. – 2007. – № 3. – С. 12-15.
5. Сайт тренінгового центру “IKUD-Seminar” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ikud-seminare.de/interkulturelle-kompetenz.html> - Назва з екрану.
6. Сімоненко М.В. Полікультурна компетентність майбутнього вчителя як стандарт освіти європейського виміру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Pedagogica/58322.doc.htm
Назва з екрану.
7. Хенви Р. Достижимая глобальная перспектива / Пер. с англ. – Рязань: Изд-во РГПУ, 1994. – 92 с.

8. Щеглова Е.М. Развитие поликультурной компетентности будущих специалистов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Е.М. Щеглова. – Омск, 2005. – 164 с.
9. Fantini, A.E., (2006). Exploring and assessing intercultural competence. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://digitalcollections.sit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=worldlearning_publications – Назва з екрану.
10. Gudykunst, W.B. (2004) Bridging Differences: Effective intergroup communication (4th ed), Sage, Thousand Oaks, CA.
11. O`Sullivan T., Hartley J., Key Concepts in Communications and Cultural Studies, London, 1994, pp. 189 – 190.
12. Rakotomena, M.H., (2005). Les ressources individuelles pour la compétence interculturelle individuelle. In Revue internationale sur le travail et la société
13. Schonhuth, M. (2005) Glossar Kultur und Entwicklung: Ein Vademecum durch den Kulturdschungel. Trier: Trierer Materialien zur Ethnologie.
14. Sleeter, Christine E. and Grant, Carl A., Making Choices for Multicultural Education: Five Approaches to Race, Class, and Gender, N.Y., 2003.
15. Taylor, E.W. (1994). Intercultural competency: A transformative learning process. Adult Education Quarterly, 44(3), 154-174.
16. Thomas, A. (2003). Intercultural competence: Princilpes, problems, concepts. Erwagen, Wissen, Ethik, 14 (1), 137 – 150.